बुक-पोस्ट प्रकाशित सामग्री

गुरुकुल पत्रिका ! प्रह्लाद ! आर्य भट्ट

रजि० संख्या एल० १२७७

6

सेवा में,

____

____

____

व्यवसाय प्रबन्धक
गुरुकुल काँगड़ी विश्वविद्यालय
हरिद्वार

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

वीतंपश्चात्कृतिंऽऽरम् ॥ इ[illegible]प्राच्यांप्रत्ये[illegible]तं ॥ चतुष्को
णंपुष्कं ॥ प्रतीच्यांस्थामेवेब्रह्माकारंशनिम् ॥ नैऋत्यां
धूम्रं ॥ मकराकाराहुम् ॥ वायव्यांधूम्रान्सवर्णब्रह्मा
कारान्केकेतून् ॥ उत्तरस्यांब्रह्मविष्णुरुद्रागणे
षोडशमातृः ॥ ॐकारंगायत्रीधारणीं ॥ गोवर्द्ध
नमंडलात्पने ॥ पूर्वेइन्द्र ॥ वारुदन्ते लोसपान् ॥ ई
शान्यांकलशं ॥ आग्नेय्यांयोगिनीततःपूर्वा
दिदिक्षुइन्द्रादिलोकपालान् ॥ तत्क्रमः ॥ पूर्वे
इंद्रं ॥ आग्नेय्यामग्निम् ॥ याम्यांयमं ॥ नैर्ऋत्यांनि
र्ऋतिम् ॥ पश्चिमेवरुणं ॥ वायव्येवायुम् ॥ उत्त

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तत्कुटुंबादि जनबालिकावाहनगृहे सिद्धनिवृत्त
र्थं समग्रप्रमुखफलप्राप्त्यर्थं च पंचकशांतिमहं करि
ष्ये इति संकल्पं कुर्यात् ॥ पुनर्नक्षत्रादिः ॥ ॐ अ
द्य कृतस्य पंचकशांतिविधानांगत्वेन गणेशा
दिपूजनमहं करिष्ये इति पूजासंकल्पं विधाय
सर्वतोभद्रमंडले ग्रहवेद्यां ग्रहान्विलिख्य आह
तिभिरावाहनस्थापने विधाय पूजयेत्
॥ लिखिताष्टदलपद्ममध्ये वर्तुलं रक्तं सूर्यं ॥ आ
ग्नेय्यां श्वेतमर्द्धाकृतिं सोमं ॥ दक्षिणे रक्तं त्रिको
णं कुजम् ईशान्यां धनुराकृतिं पीतं बुधं उत्तरस्यां

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

वे.
सा. टी.
२

3

तदद्वैतमाननतइति श्रुतीतं गतं द्वैतमानं यतः अस्मादंतातीतं द्वैतमानं ततः निरस्तसमस्तभेदज्ञानत्वादित्यर्थः तानुगुरूना
एकवाक्यवाक्ये नोभिन्ने मस्तार गोचरीकृत्य वेदान्तसारं वेदान्तनामुपनिषद्प्रमाणं ज्ञातानां मध्ये परसारं स्थिरं नरह
स्ययास्मिन् ज्ञाते पुनर्ज्ञातव्यं नावशिष्यते तं वेदान्तसारं यथामति बुद्धिमनतिक्रम्य वक्ष्ये पुस्तिपाठः क्वचिदृश्यते इत्यर्थः
इदानीं सर्वेस्यापि वस्तुविचारस्यादौ सर्वैः कर्तव्यत्वात् तेना नेवेदान्ते नाम तावन्निर्दिशति वेदान्त इति। उपनि
षदां प्रमाणमनुभवति चक्षुर्मानं उपनिषदां मनुप्रमाणं मितिवा तदुपकारीणि वेदान्तवाक्य समाकारी
णि शारीरकसूत्रादीनि आनन्दबोधसमिज्ञासं स्यादिति नि स्वामि आदि शब्देन भगवद्गीताध्यात्मशास्त्राणि

वेदान्तो नाम उपनिषत्प्रमाणं तदुपकारीणि शारीरकसूत्रादीनि च ॥ अस्य वेदान्तप्रकरणत्वात् तदीयैः
तदीयैरेवानुबन्धैः तद्वत्तासिद्धेर्न ते पृथगालोचनीयाः तत्रानुबन्धो नाम अधिकारिविषय
सम्बन्धप्रयोजनानि ॥

तेषामप्युपनिषत्त्वाद्वाच्यत्वादिति भावः ननु प्रत्यध्यायमनुबन्धचतुष्टयमावश्यकमिति निर्दिष्टं तथापि पर
मानुबन्धचतुष्टयस्यानिरूपितत्वादस्यानुत्तो प्रवृत्तिर्न स्यादित्यत आह अस्येति अस्य वेदान्तसारस्यत्यर्थः
अत्र वेदान्तप्रकरणत्वादस्य पृथगनुबन्धचतुष्टये नास्त्यावश्यकत्वमिति भावः मूलप्रकरणस्यानुबन्धचतुष्टयमा
विवेचयति तत्रेति अनुबन्धचतुष्टयमेवाह येषां विशेषाद्योगाधिकारित्वं लक्ष्यते अधिकारीति स्वाध्यायैत
इति वचनोक्तं वर्णिकानामुपनीतानामध्ययननियमनविधौ ... अध्ययनविधि प्रवृत्ते ... नाध्ययनं ना ॥
ध्यापनविधि प्रवृत्तेस्तथाचाधी ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नन्वनेन कारणेन त्वाक्रान्तं दृष्टैव प्रतिपद्यते ननु शुद्धमित्यर्थः नन्वेवं वसति श्रुतिपतिर्विकल्पेन द्रूपत्वादविरोधात्तथाकथाह अ
वाङ्मनसगोचरमिति मनोवाचोर्निवर्त्तन्त इत्यादिश्रुतिभिरविषयत्वप्रतिपादनात् श्रुतिप्रतिपादितविषयत्वं कारणेनोपलक्षित
ब्रह्मविषयत्वेनोपचारितं नहीति भावः ननु एवमपि ब्रह्मणः कारणत्वेन तटस्थलक्षणं नित्यत्वात् प्रकाशमप्रहरन्नाह सहितेति ना
शाभ्यां [illegible] स्वरूपं सदेव सोम्येदमग्र आसीदित्यादिश्रुतेः ननु तस्य जडत्वाद् [illegible] माशङ्क्याह चिदिति स्व
प्रकाशचैतन्यस्वरूपमिति यावत् ननु तस्य दुःखरूपत्वात् [illegible] इत्यत आह आनन्दमिति परमानन्द
रूपमित्यर्थः ननु द्वितीयत्वेन [illegible] निरतिशयानन्दरूपत्वान् [illegible] विद्यमानत्वात् तस्य
भेदेनासिद्धिरित्याशङ्क्याह अखण्डमिति सजातीयविजातीयस्वगतभेदरहितमित्यर्थः

अखण्डं सच्चिदानन्दमवाङ्मनसगोचरम् । आत्मानमखिलाधारमाश्रयेऽभीष्टसिद्धये ॥ १ ॥
अर्थतोऽप्यद्वयानन्दानतीतद्वैतभानतः । गुरूनाराध्य वेदान्तसारं वक्ष्ये यथामति ॥ २ ॥ ॥

अत्र सच्चिदानन्दमिति प्रयोजनं अखण्डमिति विषयः शास्त्रविषययोः प्रतिपाद्यप्रतिपादकभावः सम्बन्धः [illegible]
[illegible] अधिकारीत्यनुबन्धचतुष्टयमत्र दर्शितं भवति १ [illegible] विषयस्य [illegible] वेदान्तानां गुरो [illegible] वाच्यत्वाद्ययोः
प्रकाशितेन महात्मन इत्यादिश्रुत्यानुगुणमस्मा [illegible] विशेषणं च प्रतिपादिताः [illegible] विशेषण [illegible] कार्य
इति तत्त्वं [illegible] इत्यर्थः [illegible] जानीते अर्थतोऽपीति [illegible] न केवलं शब्दतः [illegible] तत्त्वं
मात्रं [illegible] अर्थतः शब्दतश्चेति अद्वयानन्दान् गुरून् आराध्य वेदान्तसारं यथामति वक्ष्ये इत्यन्वयः अद्वय [illegible]

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

वे॰
टी॰
१

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ [illegible]रामानंदं गुरुं नत्वा परमानंदमद्वयं । वक्ष्ये वेदांतसारस्य टीकां नाम्ना सुबोधिनीं ॥ इह खलु
कश्चिन्महापुरुषो नित्याध्ययनविध्यधीनस्वकुलवेदराशीनां विचाराभ्यासेन तद्रूपा ह्वयानंदं विषयानाद्यनिर्व
चनीयमायावस्वरूपास्थानवितस्तितानेतनमतानुष्ठितकाम्यनिषिद्धवर्जितनित्यनैमित्तिकप्रायश्चित्तोपासनाकर्मभिः
सम्यक्प्रसन्नेऽन्तःकरणे निष्कृष्टकाग्निसंपाद्यिकादर्शनलवत्प्रतिबिंबितसमस्तमायानां नलिनीदलगतजलबिंदुवत्क्षणभंगुर
मीति संसारपर्यंते जीवजातं स्वात्मवन्नश्वरत्वात्तरस्यां ललितकलं भंगुरेनापत्रयाग्निदं दृश्यमानमहर्निशमात्मन्यनुपश्य
तामनति विवेकिनां मुमुक्षूणां कैवेदिह्नसच्चिदानादिविषयभोगेभ्यः श्रीमुधीके मुद्भीरञ्च्यामीच्यमन्तमेव मुमुक्षवाला श्रुत
दवाति निर्विशेषमानसानाशमादिसाधनसंपन्नानां मुमुक्षूणां तेषां मुक्तये वेदांतार्थतोऽहं ब्रह्मैवाहं कारपर्यंतजडप्रपंचं
ततः किंल्वतत्त्वकाशस्वरूपप्रत्यगात्मानि ब्रह्मणेकत्वे संपत्तामापन्नानां तत्त्वज्ञानस्य संततमुपलब्धेन मलाज्ञाननिवृत्ति
परमानंदावाप्तिसिद्धये गुरुसमर्पणारमपेक्षितः तस्मात्पुरुषोत्तमपरमात्मनः प्रसादरूपप्रसादारत्रयोपरेवानमस्कारलक्षण
मंगलाचरणस्यावश्यकर्तव्यत्वं दर्शयंस्तत्त्वानुबंधचतुष्टयं निरूपयन् ग्रंथमारभमाणो नमस्कुरुते ॥ अखंडमित्यादि
ना ॥ अखंडमिति श्रुतिसिद्धस्य निःश्रेयसस्य सिद्धये ग्रंथमात्मानमाश्रयेत एवं चेत् प्रतिपाद्यत्वं स्वार्थः नत्वा विषयः
यस्मात्तनः कथं प्रतिपत्तिरित्याशंक्याह ॥ अखिलाधारमिति ॥ अखिलस्य चराचरात्मकप्रपंचस्य विवर्ताधिष्ठा

१

6

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

से वहिरिति यथा तीव्रायां बुभुक्षायां भोजनादन्यो व्यापारो मनसो न रोचते नोजेनवि लंबंन सहते न का सद्धुं दनादिन विषयेषु स्तं।
२ तम रुचिः तत्वज्ञान साधने श्रवणा मननादिव्यतिरिक्त विषये ज्ञायमान तदा पुरवे वा सना बलात्कु वणादि साधनेभ्यः उ
ड्डीयमानं सद् दनादि विषयेषु गम्यमानं मनः येनान्तःकरणवृत्ति विशेषेण निवर्त्यते स शमः इत्यर्थः इदानीं दमस्य

तु वेधीनि जातेस्य आदीनि प्रायश्चित्तानि पापक्षय साधनानि कृच्छ्र चांद्रायणादीनि उपासनानि सगुण ब्रह्म
विषयमानस व्यापार रूपाणि शांडिल्य विद्यादीनि एतेषां नित्यादीनां बुद्धि शुद्धिः परं प्रयोजनं उपासनानां
तु चित्तैकाग्र्यं तमेतमात्मानं वेदानुवचनेन ब्राह्मणा विविदिषन्ति यज्ञेन दानेन तपसा नाशकेनेत्यादि श्रु
ते तपसा कल्मषं हन्ति विद्ययामृतमश्नुत इति स्मृतेश्च नित्य नैमित्तिक प्रायश्चित्तो पासनानां तु अवांत
र फलं पितृलोक सत्यलोक प्राप्तिः कर्मणा पितृलोको विद्यया देवलोक इत्यादि श्रुतेश्च साधनानि नित्या
नित्यवस्तु विवेक इहामुत्रार्थ फल भोग विराग शमदमादि षट्क संपत्ति मुमुक्षुत्वादीनि नित्यानित्यवस्तु
विवेकः तावत् ब्रह्मैव नित्यं वस्तु ततोन्यदखिल ॥ ॥ ॥

लक्षणमाह दम इति ज्ञानसाधन श्रवणादि साधनेभ्यो व्यतिरिक्तेषु शब्दादि विषयेषु प्रवर्तमानानि श्रो
त्रादीनि बाह्येन्द्रियाणि येन वृत्तिविशेषेण निवर्तन्ते स दम इत्यर्थः इदानीमुपरते ॥ ॥ ॥ ॥

२

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

नोवेदेति वेदांगानि चत्वारि व्याकरणकल्पछंदोज्योतिषनिरुक्तशिक्षाख्यानि तत्त्वेनापाततोधिगताखिलवेदार्थः अत्र सर्ववेदार्थ इह
स्वज्ञातिसत्ति उत्तरग्रंथे वैयर्थ्यपरिहाराय आपाततः इत्युक्तं ननु न धीतवेदानामपि विदुरादीनां तत्त्वज्ञानोत्पत्तिदर्शनात् वा
ध्ययनं तत्पूर्वकर्मानुष्ठानं वैयर्थ्यमाशंक्योत्तरमाह जन्मांतरे इति तेषामाधुनिकाध्ययनाद्यभावेपि जन्मांतरीयाध्ययनादि
नाचित्तपरीपाकवितामस्मिन्जन्मनि विनाध्ययनादिना ज्ञानोत्पत्तौ बाधकाभावान्नाध्ययनादिवैयर्थ्यमिति भावः
काम्येति काम्यस्यापि कर्मणो धर्मसाधनत्वोपपातया तु सपाठकत्वेन बंधकत्वान्निषिद्धवत् वर्जनेपुरःसरमित्युक्तं तर

अधिकारी तु विधिवदधीतवेदवेदांगत्वेनापाततोधिगताखिलवेदार्थोस्मिन्जन्मनि जन्मांतरे वा काम्यनिषिद्धवर्ज
नपुरःसरं नित्यनैमित्तिकप्रायश्चित्तोपासनानुष्ठानेन निर्गतनिखिलकल्मषतया नितांतनिर्मलस्वांतः साधन
चतुष्टयसंपन्नः प्रमाता काम्यानि स्वर्गादीष्टसाधनानि ज्योतिष्टोमादीनि निषिद्धानि नरकाद्यनिष्टसाध
नानि ब्राह्मणहननादीनि नित्यान्यकरणे प्रत्यवायसाधनानि संध्यावंदनादीनि नैमित्तिकानि पुत्रजन्मा
द्यः

पाच नित्यादिकर्मानुष्ठानेन निर्गतनिखिलकल्मषतयेति शेषनिरस्तसकलकल्मषत्वेन अत्र निखिलपदं काम्यनिषि
द्धजनितकल्मषस्यानुष्ठानाभावेन नितांतनिर्मलस्वांतः नितांतमत्यंतं निर्मलं स्वच्छं स्वांतमंतः करणं यस्य सः तथोक्तः वक्ष्य
माणसाधनचतुष्टयसंपन्नः प्रमाता प्रमाणकुशलः करणे प्रतिविंबितचैतन्यमित्यर्थः रागद्वेषवस्थं व्याकरोति
काम्यानि स्वर्गादीति तत्र शर्मलक्ष्यति शुभमस्तु ॥ ॥ ॥

श्री राम॥ श्रीकृष्ण॥ श्रीगोपाल॥ राम

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA